

GABRIELA NOWAK
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

O RIZOMIE I CECHACH RIZOMATYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE POWIEŚCI MICHAŁA SZYSZKINA „ВЗЯТИЕ ИЗМАИЛА”

Rhizome and rhizomatic principles based on Mikhail Shishkin's novel “The Taking of Izmail”

SŁOWA KLUCZOWE: klącze, cechy rizomatyczne, Michaił Szyszkin, Gilles Deleuze, Felix Guattari

KEYWORDS: rhizome, rhizomatic principles, Mikhail Shishkin, Gilles Deleuze, Felix Guattari

ABSTRACT: The article is dedicated to the philosophical concept of rhizome developed by Gilles Deleuze and Felix Guattari. The author tries to define the capabilities and limitations of rhizome in becoming a methodology for the interpretation of texts. Analysis of the six rhizome principles: connection and heterogeneity, multiplicity, asignifying rupture, cartography and decalcomania, based on Mikhail Shishkin's novel “The Taking of Izmail”, shows that only the rules of connection and heterogeneity and asignifying rupture seem to originate from European philosophical tradition. Therefore, only these three rules of rhizome may become a method of literary interpretation.

Twórczość M. Szyszkina cieszy się popularnością zarówno wśród czytelników nieprofesjonalnych, jak i wśród znawców literatury, o czym świadczą liczne recenzje i komentarze krytyków. Jednym z owoców tego zainteresowania była zorganizowana w 2016 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim konferencja naukowa poświęcona pisarstwu Szyszkina, na której autor wystąpił jako gość honorowy. W czasie konferencji w interpretacjach badaczy pojawiały się głównie dwa tytuły: „Włos Wenery” (Венерин волос, 2005) oraz „Nie dochodzą tylko listy nienapisane” (Письмовник, 2010) (por. Skotnicka/Świeży 2017), podczas gdy wcześniejsze pozycje z dorobku pisarza były widocznie marginalizowane. Na ten problem zwrócił uwagę niemiecki tłumacz – A. Tretner (Tretner 2017, 446), który swoje wystąpienie poświęcił pomijanej książce „Взятие Измаила” (Zdobycie twierdzy Izmail, 1995), koncentrując się m.in. na sposobie łączenia cytatów w książce. A. Tretner określił wówczas utwór M. Szyszkina – za historykiem literatury M. Lipowieckim (Lipowiecki 2017, 35) – jako powieść-fresk (Tretner 2017, 446), czyli powieść, w której znaczenia układają się warstwowo w obrębie jednego fragmentu tekstu, poprzez nałożenie na siebie

różnych cytatów, parafraz, aluzji do innych tekstów kultury. Zwrócił tym samym uwagę na wertykalną budowę tekstu, podczas gdy książka-korzeń (Deleuze/Guattari 2015, 23) charakteryzuje się raczej linearną strukturą semantyczną, a więc taką, w której nowe znaczenia pojawiają się w książce wraz z biegiem zdarzeń (a więc wzdłuż linii fabularnych).

Ponadto Tretner wspomniał, że pracując nad przekładem, dzielił tekst Szyszkina na fragmenty (będące dla niego pojedynczymi zadaniami translatorskim), które nazywał centonami (por. Tretner 2017, 447). Ten termin, nieco zapomniany przez współczesne literaturoznawstwo (pojęcie centonu, pisząc o literaturze współczesnej, wykorzystuje również R. Nycz w swojej książce „Sylwy współczesne”, por. Nycz 1996, 16), otworzył nową perspektywę do myślenia o „Zdobyciu twierdzy Izmail”. Tak bowiem widziana powieść zaczyna funkcjonować w obszarze teorii rizomy zaproponowanej przez G. Deleuze’a i F. Guattariego w ich projekcie „Tysiąc Plateau. Kapitalizm i schizofrenia” (Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie, 1980). Dzieje się tak nie tylko dlatego, że forma centonu doskonale realizuje wybrane zasady kłącza (konkretnie zaś zasady łączności, heterogeniczności i „nie-znaczącego” zerwania, o których będzie mowa w dalszej części artykułu), ale również z tej przyczyny, iż metafora powieści-fresku (a więc powieści o strukturze semantycznej horyzontalno-wertykalnej) całkowicie zawiera się w metaforze powieści-kłącza (czyli powieści o strukturze wielowymiarowej (Deleuze/Guattari 2015, 23).

Nie tylko Tretner i Lipowiecki zbliżają się w swych interpretacjach „Zdobycia twierdzy Izmail” do teorii Deleuze’a i Guattariego. Poznański literaturoznawca Szubin pisze o Szyszkinie w artykule „Метафизика мирового человека в прозе Михаила Шишкина. Опыт герменевтического анализа” w następujący sposób:

Язык вбирает в себя мир, прошлое, специальные слова, из которых потом вырастают целые произведения, например, „адиантум венерин волос”, или подзабытый мышинный аттракцион „взятие Измаила”, давший толчок идее бессознательного движения людей к смерти (Szubin 2017, 94).

Jak można zauważyć, badacz zdaje się parafrazować deluzjańską definicję kłącza: kłącze bezustannie łączyłoby łańcuchy semiotyczne, organizacje władzy, przypadki odsyłające do sztuki, do nauk, do walk społecznych. Łańcuch semiotyczny jest niczym bulwa gromadząca różnorodne akty, językowe, lecz również perceptywne, mimiczne, gestyczne lub myślowe: nie istnieje język w sobie ani uniwersalność języka, lecz zbieranina dialektów, gwar, żargonów, języków specjalistycznych (por. Deleuze/Guattari 2015, 26):

Można pójść dalej drogą wskazaną przez Tretnera, Lipowieckiego i Szubina, a więc spojrzeć na „Zdobycie twierdzy Izmail” w kontekście całego projektu rizomy Deleuze’a i Guattariego i odpowiedzieć na pytanie, czy i jak projekt ten odnajduje swoje realizacje we współczesnym tekście literackim. Poniższy artykuł jest pró-

bą odpowiedzi na to pytanie, podzieloną na dwa etapy: 1) teoretyczny – zawiera analizę samej teorii rizomy: jej możliwości i ograniczeń jako metody czytania (i tworzenia) tekstu literackiego; 2) praktyczny – zawiera analizę tekstu literackiego „Взятие Измаила” za pomocą teorii rizomy.

1. Rizoma

Deleuze i Guattari w plateau zatytułowanym „Kłącze” wyróżnili sześć podstawowych cech formalnych rizomy, takich jak: łączność, heterogeniczność, wielość, „nie-znaczące” zerwanie, kartografia i przekalkowanie. Jednakże nie mogą każdej z wymienionych zasad rozpatrywać z osobna, w kolejności zaproponowanej przez filozofów, ponieważ tego typu analiza stwarza moim zdaniem trudne (czy wręcz niemożliwe) do rozwiązania problemy natury metodologicznej. O ile bowiem zasady: łączności, heterogeniczności, „nie-znaczącego” zerwania rzeczywiście można postrzegać jako symptomy powieści-kłącza i szukać ich w tekście w celu rozstrzygnięcia o jego rizomorfizmie, o tyle zasady: wielości, kartografii i przekalkowania są raczej postulowanymi metodami interpretacji tekstu.

Weźmy np. zasadę wielości, która „nie ma podmiotu ani przedmiotu, lecz wyłącznie determinacje, wielkości, wymiary, które mogą wzrosnąć, nie zmieniając swej natury” (Deleuze/Guattari 2015, 26). Na książkę-kłącze w kontekście tej zasady należy patrzeć całościowo, nie zaś wybiórczo, ponieważ nie o mnogość różnego rodzaju jednostek chodzi, ale o wielość jako wartość samą w sobie, pomyślaną w całkowitym oderwaniu od kategorii pojedynczego elementu (i namnożenia elementów). W tym momencie myśl Deleuze’a i Guattariego staje się niespójna, ponieważ trzecia zasada powieści-kłącza została umiejscowiona w zupełnie innej (obcej) płaszczyźnie filozoficznej niż dwie pierwsze zasady. O ile bowiem cechy łączności i heterogeniczności występują w „Kłączu” jako kategorie znane filozofii europejskiej, o tyle zrozumienie zasady wielości postuluje całkowite odstępianie od tradycji myśli europejskiej. Polski badacz B. Banasiak w swoim artykule „Nomadologia Gillesa Deleuze’a” określa europejską myśl filozoficzną jako platońsko-arystotelesko-heglowską (por. Banasiak 2017, 7) i, charakteryzując ją, używa m.in. pojęć „stałych punktów”, „kierunków”, „siatki, organizującej przestrzeń” (por. Banasiak 2017, 7). Pojęcie „wielości” stosowane przez Deleuze’a i Guattariego nie zna kategorii stałych punktów i kierunków, granic i podziałów, jest więc pojęciem zupełnie nowym dla filozofii, podczas gdy łączność i heterogeniczność są w niej zakorzenione. Do analogicznych wniosków można dojść, porównując zasadę kartografii i przekalkowania z zasadą „nie-znaczącego” zerwania.

W rezultacie cechy rizomy można podzielić na dwie grupy, gdzie pierwsza grupa (zasada łączności i heterogeniczności, zasada „nie-znaczącego” zerwania)

zdaje się mocno zakorzeniona w tradycji kultury, druga zaś grupa (zasada wielości, zasada kartografii i przekalkowania) stara się ową tradycję obalić. Analiza tekstu literackiego w kontekście każdej z tych grup posługuje się zgoła innymi środkami i kategoriami opisu: w przypadku grupy pierwszej mamy do czynienia z analizą szczegółową, w przypadku grupy drugiej zmuszeni jesteśmy do analizy całościowej. To również stanowi o przeciwnych typach rozumowania: w pierwszej grupie mamy do czynienia z typem indukcyjnym (tam tezy są wtórne względem analizy), w drugiej zaś z rozumowaniem dedukcyjnym (przy czym analiza ta ma charakter wyraźnie postulatyczny, tezy są pierwotne względem analizy). A zatem w czasie lektury tekstu literackiego można z całą pewnością orzec, czy książka ma cechy rizomatyczne określone przez Deleuze'a i Guattariego jako łączność, heterogeniczność i „nie-znaczące” zerwanie, natomiast obecność zasad wielości, kartografii i przekalkowania zależy raczej od intencji interpretatora, który zechce (lub nie zechce) spojrzeć na tekst całościowo, zakładając w nim realizację projektu-kłącza.

Kwestia interpretatora, która właśnie się pojawiła, stwarza kolejny problem metodologiczny. Zgodnie z teorią Deleuze'a i Guattariego kłącze nigdzie się nie kończy i nigdzie nie zaczyna. Dotyczyć to będzie również powieści-kłącza, na którą składają się nie tylko wybrane dyskursy i odwołania pozaliterackie, lecz także otoczenie tej powieści. Co za tym idzie, czytelnik – jako środowisko, w którym książka się znajduje – zostaje wciągnięty w jej rizomatyczną strukturę, staje się jej częścią. Połączenie to można rozumieć dwojako: 1) dosłownie: zgodnie z myślą Deleuze'a i Guattariego człowiek i książka stanowią części kłącza w znaczeniu dosłownym, a więc stanowią części kłącza-totalnego (kłącza-rzeczywistości); 2) w połączeniu z myślą hermeneutyczną: odbiorca spaja się z powieścią-kłączem poprzez lekturę tekstu; tym samym kształt powieści-kłącza zależy od odbiorców i ich interpretacji (interpretacje zaś tej powieści łączą się z interpretacjami innych tekstów kultury, z którymi odbiorca zapoznaje się uprzednio bądź synchronicznie).

Książka-kłącze nie ma zatem wewnętrznej organizacji, jej organizacja jest jedynie zewnętrzna. Za tę zewnętrzną organizację kłącza – w rozumieniu hermeneutycznym – odpowiadałby konkretny akt interpretacyjny. Jednakże w oryginalnej koncepcji Deleuze'a i Guattariego odbiorca jest niejako częścią kłącza. Czy zatem odbiorca jako część kłącza, a więc część wielości (pozbawiona swej podmiotowości), może w ogóle kłącze przemyśleć?

Zdaje się jednak, że tak pojmowana kwestia odbiorcy w powieści-kłączu stanowi raczej problem o charakterze bardziej filozoficznym niż metodologicznym, dlatego też w artykule została przedstawiona o tyle, o ile wskazuje na pewne luki w całym projekcie Deleuze'a i Guattariego. O odbiorcy w literaturze hipertekstualnej (a więc zjawisku pokrewnym, jeśli nie tożsamym, z powieścią-kłączem) pisał m.in. J. Z. Lichański (2009, 62).

Wnioski, które wynikają z analizy koncepcji rizomy, przyniosą – w dalszej części artykułu – określone konsekwencje dla analizy tekstu literackiego metodą opartą na tejże koncepcji.

2. Cechy rizomatyczne na przykładzie powieści „Zdobycie twierdzy Izmail”

Przystępując do analizy tekstu literackiego według koncepcji rizomy, należy wstępnie założyć, że mamy do czynienia z tekstem rizomorficznym, co wynika ze wspomnianego już postulatywnego charakteru trzech spośród sześciu zasad powieści-kłęczka. Wówczas analiza może oprzeć się tak na całym tekście, jak i na jego wycinku i jeśli w tymże wycinku napotkamy na cechy rizomatyczne, to możemy je odnieść do całego tekstu (Deleuze/Guattari 2015, 26). Analiza, która pozwala na podstawie fragmentu mówić o całości, słusznie przywodzi na myśl pojęcie hipertekstu. Amerykański teoretyk i praktyk literatury hipertekstualnej S. Moulthrop w swoim eseju „Rhizome and Resistance: Hypertext and the Dreams of a New Culture” traktuje dzieło Deleuze’a i Guattariego „Mille plateaux” nie tylko jako prototyp hipertekstu (a więc hipertekst w praktyce), lecz także jako dzieło, które ukształtowało w znaczącym stopniu współczesne myślenie o hipertekście (a więc wykładnia hipertekstu) (por. Moulthrop 1994, 300). A zatem myślenie o rizomie jak o hipertekście daje mi prawo do skupienia całej analizy wokół wybranego fragmentu powieści, będącego egzemplifikacją zjawisk charakterystycznych dla całego tekstu. Poniżej przytaczam zatem fragment „Zdobycia twierdzy Izmail”, który posłuży tu jako wspomniana egzemplifikacja (wybrany fragment składa się wyłącznie z różnorodnych cytatów – ich źródło podaję w przypisach):

Воздушно озеро сседаяся бежит¹. Река – твое потомство². Древних сосн в тенях. Солнце, скрывшись в Понт³. Ветр на ветвях уснул. Мне слезы были в снеть всю ночь и день⁴. С какой жестокостью меня сыны изгнали! Почто возобновлять прошедшие печали?⁵ Амуров нежный рой морщин не лобызает⁶. Урна времен часы изливает каплям подобно⁷. К себе червь кровоглавый ждет!⁸ И мои следы

¹ С. С. Бобров, „Полночь”.

² Д. Давыдов, „Река и зеркало”.

³ Г. Каменев, „Вечер 14 июня 1801 года”.

⁴ В. Капнист, „Возношение души к Богу. Псалом 41”.

⁵ В. А. Озеров, „Эдип в Афинах” (tutaj dodatkowo aluzja do Edypa i Antygony).

⁶ К. Н. Батюшков, „Мечта” („О, сладостна мечта, дщерь ночи молчаливой...”).

⁷ А. Н. Радищев, „Осьмнадцатое столетие”.

⁸ Н. М. Карамзин, „К добродетели”.

забудутся?⁹ Куда отсель, как я уже престану быть? Престану быть! Ужель?¹⁰ Где вы все? Где Флор? Где Арист? Филон мой где, незабвенный?¹¹ Где ты, далекий друг? Когда прервем разлуку?¹² Лъзя ль Минване пережить тебя? Нет! Иду, бегу, лечу к тебе, и, повергнувшись на грудь твою, я вздохну¹³. Прохожий, помолись над этою могилой. Он в ней нашел приют от всех земных тревог. Здесь все оставил он, что в нем греховно было, с надеждою, что жив его Спаситель Бог¹⁴. Захотелось солдату попадью уеть. Как быть? Нарядился во всю амуницию, взял ружье и пришел к попу на двор. Ну, батька, вышел такой указ – велено всех попов переть, подставляя свою сраку! Ах, служивый, нельзя ли меня ослободить? Вот еще выдумал! Чтоб мне за тебя досталось?¹⁵ Грех – пока ноги вверх, опустил – Господь простил. А смоленские девицы про...ли Бога с божницы¹⁶. Стали ужинать садиться – нету Бога помолиться¹⁷. ...уй по колено, а дров ни полена¹⁸. Купил бы вола, да жопа гола¹⁹. Титьки по пуду, п...да с решето²⁰. Ешь х... слаще, е... девок чаще²¹. Вы...бли немца во три коленца²². *Rusticus expectat dum defluat amnis; at ille labitur et labitur in omne volubilis aevum*²³.

Analizę przedstawionego fragmentu rozpocznę od dwóch pierwszych zasad, tj. łączności i heterogeniczności. Deleuze i Guattari opisują je simultanicznie, ponieważ zasady te występują w tekście zawsze jednocześnie, uzupełniają się wzajemnie i stanowią o tym, że tekst jest niejednorodny, składa się z różnych dyskursów, przy czym każdy z tych dyskursów może się łączyć z dowolnym innym (Deleuze/Guattari 2015, 25). Przytoczony fragment „Zdobycia twierdzy Izmail” składa się wyłącznie z różnorodnych cytatów, więc – za Tretnerem – będę go określać centonem. W każdym centonie realizację znajduje pierwsza zasada kłacza, która zakłada heterogeniczność dyskursu. Jednocześnie pojawia się również i druga – związana trwale z pierwszą – zasada łączności. Kolejność następowania po sobie cytatów w centonie Szyszkińskina wydaje się nieistotna. Linearność można tu raczej traktować jako pewną konieczność, która wynika z ograniczeń materiału (a więc tekstu drukowanego).

⁹ Н. И. Гнедич, „Последняя песнь Оссиана”.

¹⁰ С. С. Бобров, „Цахариас в чужой могиле”.

¹¹ А. Востоков, „Видение в майскую ночь”.

¹² В. А. Жуковский, „К Филалету. Послание”.

¹³ Ф. Ф. Иванов, „Плач минваны. Из Оссиана”.

¹⁴ В. А. Жуковский, „Сельское кладбище. Элегия”.

¹⁵ А. Н. Афанасьев, „Солдат и поп”.

¹⁶ Rosyjska pieśń ludowa.

¹⁷ Czastuszka.

¹⁸ Ludowe powiedzenie.

¹⁹ Ludowe powiedzenie.

²⁰ Ludowe powiedzenie.

²¹ Ludowe powiedzenie.

²² Ludowe powiedzenie.

²³ Horace, „Epistle 1.2”.

Odbiorca może dowolnie zmieniać kolejność czy też usuwać poszczególne cytaty, ponieważ każdy z nich w równym stopniu łączy się z dowolnym innym.

Łączność jest bodaj najważniejszym dowodem na paralelność teorii rizomy i hipertekstu, ponieważ w obu tych teoriach akt percepcji w równym stopniu decyduje o kierunkach powiązań (w tekście). Rycina 1 przedstawia nałożenie wybranych cytatów z centonu Szyszкина на schemat hipertekstu (T. Nelsona).

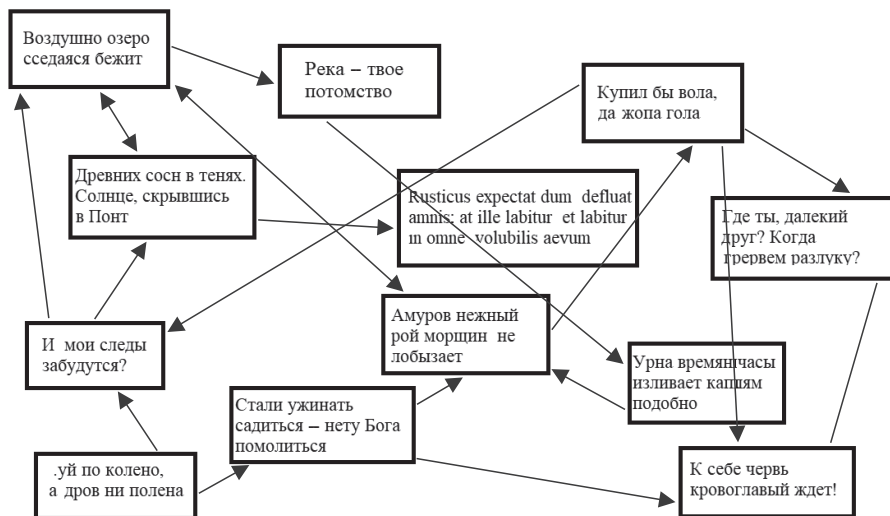

Рис. 1. Наłożenie wybranych cytatów z centonu Szyszкина на схемат hipertekstu (T. Nelsona)

Źródło: opracowanie własne

Jak nietrudno zauważyć, schemat hipertekstu już w samym swym kształcie przypomina kłącze. Można go dowolnie rozszerzać (choćby o cytaty z analizowanego centonu Szyszкина, które nie zmieściły się na schemacie z powodu jego czytelności), zawężać, rozbudowywać przestrzennie poza dwuwymiarowe granice druku, a więc poza rzeczywistość tekstową. I tak też można postąpić ze „Zdobyciem twierdzy Izmail”, ponieważ już na podstawie niewielkiego centonu widać wyraźnie, jak splatają się i współistnieją ze sobą zupełnie różne dyskursy: literackie, folklorystyczne, epistolarne, różne style: podniosły, ludyczny, filozoficzny (czy też metapoetycki), różne języki: rosyjski, łaciński. Szyszkin cytuje bądź parafrazuje tutaj XIX-wieczną poezję rosyjską (m.in. S. S. Bobrow, D. Dawydow, G. Kamieniew, W. Kapnist), rosyjską pieśń ludową, ludowe powiedzenia, a nawet list Horacego do przyjaciela. Cytaty mogą być czytane jako przypadki odsyłające (por. Deleuze/Guattari 2015, 26) do innych tekstów literackich, wydarzeń historycznych, tradycji filozoficznych, poprzez które rizomatyczna struktura analizowanej powieści sięga jeszcze dalej i głębiej (niż tylko w płaszczyźnie tekstu).

Dowolny odbiorca mógłby odczytać centon Szyszkina – pomijając poszczególne cytaty – po prostu jako strumień świadomości, co uzasadniałoby irracjonalny porządek wypowiedzi i brak związków przyczynowo-skutkowych. I taka lektura również umożliwia odnalezienie w tekście cech rizomorficznych, przy czym strumień świadomości posłuży wówczas nie do uzasadnienia określonej organizacji narracji, ale raczej jako kolejny przypadek odsyłający, tutaj do XX-wiecznych tradycji literackich (np. „Ulissesa” J. Joyce’a).

W tym miejscu z tekstu wyłania się czwarta cecha kłacza, tj. zasada „nie-znaczącego” zerwania, która stanowi o tym, że rizoma może zostać przerwana w każdym miejscu, ale wciąż będzie w ruchu (rosnącym) i nawet gdy jej część będzie zniszczona, to odrodzi się (zrekonstruuje) w taki czy inny sposób (por. Deleuze /Guattari 2015, 28). Cechy kłacza bowiem znajdują się w tekście analizowanej powieści bez względu na to, czy odbiorca odnajdzie wszystkie aluzje literackie, ich część, czy też pójdzie zupełnie inną drogą lektury. Cytaty w powieści znaczą tyle, ile znaczą w akcie percepcji. Nie należy ich traktować jako odautorskich wskazówek interpretacyjnych, dowolny wątek może zostać pominięty (a więc przerwany) i kłacz wciąż będzie się odradzać w każdorazowym akcie lektury. O tym, że cytaty zawarte we współczesnym tekście literackim nie powinny być traktowane jako istotne wskazówki interpretacyjne dla odbiorcy, pisał również Nycz (1994, 29).

W powieści Szyszkina zasada „nie-znaczącego” zerwania występuje już na płaszczyźnie samego tekstu zarówno na poziomie „wątków” skupionych wokół bohaterów (które w przypadku powieści linearnej określane byłyby jako wątki fabularne), na płaszczyźnie pojedynczych zdarzeń, jak i na płaszczyźnie samego dyskursu czy nawet jednej myśli, co widać na przykładzie przytoczonego tutaj fragmentu powieści.

Na przestrzeni tego niewielkiego wycinka tekstu dochodzi do nieustannego burzenia porządku logicznego wypowiedzi i co najmniej trzykrotnego zerwania związku w płaszczyźnie dyskursu, który podlega kolejnym zmianom: od stylu poetyckiego do stylu potocznego (ludowej przyśpiewki), potem do popularnych ludowych powiedzeń, a następnie do dyskursu epistolarnego i oscyluje przy tym między XIX-wiecznym językiem rosyjskim literackim a językiem wulgarnym, by na końcu przejść do języka łacińskiego. Dodatkowo cięcia te nie mają wpływu na trwanie kłacza (por. Deleuze/Guattari 2015, 28): dyskurs pozostaje w ruchu, niezauważalnie przechodzi w inny bądź rekonstruuje się i wraca na poprzedni tor.

Dwie pierwsze oraz czwarta cecha rizomy ujawniają się już w niewielkich urywkach tekstu, podczas analizy wybranych fragmentów. Takie selektywne traktowanie powieści w kontekście zasady wielości byłoby teźże zasady zaprzeczeniem, ponieważ zakładałoby możliwość dostrzeżenia rozgraniczeń pomiędzy poszczególnymi fragmentami, a te rozgraniczenia są przecież z założenia obce zasadzie wielości. Na przykładzie analizowanego fragmentu z powieści „Zdobycie twierdzy Izmail” można wyraźnie dostrzec wspomnianą już niespójność projektu Deleuze’a i Guattariego.

Poszukiwanie takich właściwości rizomy jak zasada łączności i heterogeniczności, zasada „nie-znaczącego” zerwania niejako wyklucza możliwość wystąpienia cechy wielości. Wydaje się, że wszystkie wyróżniki rizomy mogą współistnieć w jednym tekście tylko przy założeniu, że zasada wielości jest cechą nadrzędną wobec łączności i heterogeniczności (por. Deleuze/Guattari 2015, 26) i równa zasadzie kartografii i przekalkowania. Innymi słowy – reguły wielości, kartografii i przekalkowania byłyby normami globalnymi w stosunku do powieści-kłącza, normy heterogeniczności, łączności i „nie-znaczącego” zerwania byłyby cechami szczegółowymi (choć jednak nadal należałoby ustalić wspólny plan filozoficzny dla tych pojęć: łączność i heterogeniczność nadal są kategoriami, które znajdują punkty styeczne z tradycją myśli europejskiej, natomiast zasady wielości, kartografii i przekalkowania zdają się nie mieścić w tejże tradycji). A zatem analizując utwór Szyszkina w kontekście tylko zasady wielości – jeśli zakładamy, że mamy do czynienia z utworem-kłączem – z całą pewnością możemy dostrzec w tekście charakterystyczne jej rysy. Przede wszystkim, zauważamy brak rozgraniczeń pomiędzy danymi częściami, co sprawia, że poszczególne fragmenty zatracają swoją jednostkowość, a tekst zyskuje tym samym wymiar ciągnącej się w nieskończoność linii (wielości) (por. Deleuze/Guattari 2015, 26), nie zaś pojedynczych elementów połączonych między sobą poprzez zaprzeczenia czy porównania (jak to zdaniem Banasiaka ma miejsce w tradycji myśli europejskiej, por. Banasiak 2017, 7). Podobnie rzecz się będzie miała z zasadami kartografii i przekalkowania – jeśli uprzednio założymy, że znajdują one swoje realizacje w tekście Szyszkina, to owszem, „Zdobycie twierdzy Izmail” stanie się w naszych oczach mapą, a nie odbitką świata (Deleuze/Guattari 2015, 27). W świetle tych refleksji okazuje się, że powieść Szyszkina można poddać analizie, która nie posiada postulatywnego charakteru, tylko pod kątem cech włączonych przez mnie do grupy pierwszej, a więc: łączności, heterogeniczności i „nie-znaczącego” zerwania.

Reasumując, koncepcja Deleuze’a i Guattariego bez trudu znajduje swoje realizacje we współczesnych tekstach literackich, jednak nie są to realizacje całościowe. Projekt powieści-kłącza w ujęciu całościowym jest projektem utopijnym, który w pewnych swych aspektach zakłada całkowite oderwanie współczesnych tekstów literackich od tradycji europejskiej myśli filozoficznej. Pomimo jednak luk w projekcie Deleuze’a i Guattariego oraz problemów metodologicznych, które ten projekt stwarza, dążenie literatury do myśli nomadycznej jest niczym innym jak symptomem rozwoju tejże literatury. Koncepcja kłącza staje się wyrazem potrzeby zerwania ze współczesną myślą filozoficzną, która kroczy po niezmiennych szlakach, wytyczonych od dawna przez określone archetypy i dogmaty. Jako projekt utopijny kłącze musi napotykać na wewnętrzne ograniczenia, które wynikają chociażby z faktu osadzenia w języku, będącego od wieków narzędziem opisu dla filozofii, od której myśl Deleuzjańska pragnie ucieczki. Jednakże powieść-kłącze już jako samo dążenie i objaw filozoficznej ambicji uwolnienia się od osiadłych

koncepcji jest zjawiskiem, którego nie można pominąć na drodze rozwoju współczesnej kultury (por. Banasiak 2015, 17), a co za tym idzie – i literatury. I podobnie jak sama teoria rizomy Deleuze’a i Guattariego wymyka się z ram filozoficznego opisu – tak i powieść Szyszkin wymsyka się z ram literaturoznawczego opisu i być może tę właśnie nieuchwytność należałoby uznać za najważniejszą cechę dyskursu nomadycznego i poetyki Szyszkin.

Bibliografia

- BANASIAK, B. (2017), Nomadologia Gillesa Deleuze’a. W: <http://magazynhybris.com> [dostęp 30.09.2017].
- DELEUZE, G./GUATTARI, F. (2015), Tysiąc Plateau. Warszawa.
- LICHAŃSKI, J. Z. (2009), Retoryka – hiperteksty – cyberprzestrzeń. Wyjaśnienie pewnych nieporozumień. W: Skotnicka, A./Świeży, J. (red.), Wybitni pisarze współczesnej literatury rosyjskiej: Michaił Szyszkin. Kraków, 59–66.
- ЛІРОВІЄСЬКІ, М. (2017), Центон Шишкіна: імперія, насиліє, язук. W: Skotnicka, A./Świeży, J. (red.), Wybitni pisarze współczesnej literatury rosyjskiej: Michaił Szyszkin. Kraków, 35–48.
- MOULTROP, S. (1994), Rhizome and Resistance: Hypertext and the Dreams of a New Culture. W: Landow, G. P. (Ed.), Hyper – Text – Theory. Baltimore, 299–322.
- NYCZ, R. (1996), Sylwy współczesne. Kraków.
- SKOTNICKA, A./ŚWIEŻY, J. (red.) (2017), Wybitni pisarze współczesnej literatury rosyjskiej. Kraków.
- SZUBIN, R. (2017), Метафізика мирового человека в прозе Михаила Шишкіна. Опыт герменевтического анализа. W: Skotnicka, A./Świeży, J. (red.), Wybitni pisarze współczesnej literatury rosyjskiej: Michaił Szyszkin. Kraków, 89–102.
- TRETNER, A. (2017), О переводе. W: Skotnicka, A./Świeży, J. (red.), Wybitni pisarze współczesnej literatury rosyjskiej: Michaił Szyszkin. Kraków, 445–450.